

Janusz Kręcidło MS¹

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Antropologicznokulturowa interpretacja przypowieści o niemiłosiernym słudze (Mt 18, 23–35)

Streszczenie

Przedmiotem prowadzonych w artykule analiz jest ekspozycja teologii miłosierdzia zawartej w przypowieści Jezusa w Mt 18, 23–35. Tekst ten został przebadany w świetle trzech kryteriów antropologicznokulturowych, które pozwoliły odczytać tę przypowieść w świetle realiów życia autora i adresatów. Są to: ideologia królewska, relacja „patron – klient” oraz honor i wstyd. Rezultatem analiz jest głębsze wyeksponowanie przesłania teologicznego Mt 18, 23–35: bezwarunkowe miłosierdzie, które Bóg okazuje grzesznikom, powinno stymulować w nich wzajemne okazywanie sobie przebaczenia win.

Słowa klucze: przypowieść Mt 18, 23–35, egzegeza antropologicznokulturowa, miłosierdzie, przebaczenie, modlitwa *Ojciec nasz*

Summary

Social-scientific Interpretation of the Parable of the Unmerciful Servant
(Matt 18:23-35)

The subject matter of the article is an exposition of the theology of mercy in Jesus' parable in Matt 18:23–35. The passage is examined in the light of three social-scientific

¹ Janusz Kręcidło MS (ORCID: 0000-0002-0913-5513) – ks. profesor tytularny nauk teologicznych w zakresie bibliistyki, autor kilkunastu monografii naukowych o tematyce biblijnej oraz kilkuset artykułów. Kierownik Katedry Egzegezy Nowego Testamentu na Wydziale Teologicznym UKSW w Warszawie. Członek Society of Biblical Literature (Atlanta), Catholic Biblical Association of America (Waszyngton), European Association of Biblical Studies i Stowarzyszenia Biblistów Polskich. Główne zainteresowania naukowe: metodologia i hermeneutyka biblijna, historia biblijna, egzegeza Nowego Testamentu, podejście antropologicznokulturowe do studiów nad Biblią. Popularyzator wiedzy biblijnej, przewodnik po ziemiach biblijnych. Adres do korespondencji: ul. Popularna 46, 02-473 Warszawa. E-mail: j.krecidlo@wp.pl.

criteria that permitted to understand the parable in the light of author's and addressees' social realia. The three criteria are: royal ideology, relation "patron – client", and honor and shame. The result of the analyses is a deeper elucidation of the theological message of Matt 18:23–35: the unconditional mercy that God exerts towards sinners should stimulate in them mutual forgiveness of their faults.

Key words: parable Matt 18:23–35, social-scientific interpretation, mercy, forgiveness, *Our Father*

Przypowieść Jezusa o niemiłosiernym słudze doczekała się licznych opracowań biblijnych, teologicznych i homiletycznych. Jej religijne przesłanie dotyczy konieczności przebaczenia bliźnim ich przewinień, wzorowanej na przebaczeniu, którym miłosierny Bóg obdarza każdego grzesznika. Daje się zauważyć zbieżność przesłania tej przypowieści ze słowami Modlitwy Pańskiej: „I odpuść/przebacz nam nasze winy, jako i my odpuszczamy/przebaczamy naszym winowajcom” (Mt 6, 12). W niniejszym artykule stawiamy sobie zadanie wszechstronnego wyjaśnienia znaczenia Jezusowego nauczania o przebaczeniu z Mt 18, 23–35 na tle realiów życia społeczności śródziemnomorskiej czasów Nowego Testamentu. By to osiągnąć, nim zajmiemy się wyjaśnieniem egzegetycznych szczegółów w Mt 18, 23–35, najpierw ukażemy krótko historię interpretacji tej perykopy oraz konsekwencje interpretacyjne jej ulokowania w dalszym i bliższym kontekście Ewangelii według św. Mateusza.

1. Kierunki interpretacji przypowieści o niemiłosiernym słudze (Mt 18, 23–35)

W historii interpretacji Jezusowej przypowieści o niemiłosiernym słudze ukształtowały się dwa główne nurty: alegoryczny oraz alegoryczno-teologiczny. Przedstawicielem pierwszego z nich był np. św. Augustyn z Hippony (354–430), który w XXXIII *Kazaniu*, twierdził, że sytuację przedstawioną w tej przypowieści oraz występujące w niej postaci należy interpretować w sensie przenośnym. Przypisuje on im następujące alegoryczne znaczenia: dług obydwu sług oznacza grzechy przeciwko Prawu; żona i dzieci dłużnika reprezentują nadmierne pragnienia oraz czyny motywowane Prawem; sługa, który winien jest dziesięć tysięcy talentów

przedstawia Żydów, a ten który winien jest sto denarów oznacza pogan; darowanie długu przez króla wyraża alegorycznie chrzest, który dla każdego grzesznika jest momentem darowania grzechów i początkiem nowego życia. Beda Czcigodny (673–735) w swojej alegorycznej interpretacji tej przypowieści (*Homilia LXII*) podkreśla natomiast ogromną dysproporcję pomiędzy dziesięcioma tysiącami talentów a stu denarami. Talenty oznaczają tu, jego zdaniem, grzechy, które człowiek popełnia przeciwko Bogu, denary zaś grzechy przeciwko bliźniemu. Niemiłosierny sługa zaś, podobne jak u Augustyna, przedstawia naród żydowski, który choć wybrany przez Boga, dopuścił się wobec Niego tak wielu występków. Alegoryczna interpretacja owej przypowieści dominowała zwłaszcza u ojców Kościoła oraz w okresie średniowiecza. Spośród współczesnych egzegetów podtrzymują ją np. Benjamin Keach² i John Drury³.

Orygenes (182–254) natomiast łączył interpretację alegoryczną z teologiczną przypowieścią o niemiłosiernym słudze. Przyjmował alegoryczne znaczenie długu obydwu sług: dług dziesięciu tysięcy talentów oznacza grzechy wobec Boga, sto denarów zaś to grzechy wobec bliźniego. Orygenes twierdził też, że teologiczne przesłanie całej przypowieści sprowadza się do pouczenia natury moralnej, mianowicie, że świadomość ogromu przebaczenia otrzymywanego od Boga powinna skłaniać wierzących do okazywania przebaczenia bliźnim⁴. Alegoryczno-teologiczna interpretacja tej przypowieści przez Orygenesesa cieszyła się w historii egzegezy większym uznaniem niż czysto alegoryczna. W średniowieczu podjęli ją np. Tomasz z Akwinu (1225–1274) i np. Joannes Maldonatus (1633–1583)⁵. Pierwszy z nich akcentuje w interpretacji tej przypowieści Boże miłosierdzie, które spotyka się z niewdzięcznością człowieka, drugi zaś kładzie akcent na prawdę teologiczną, że warunkiem otrzymania przebaczenia od Boga jest okazywanie przebaczenia bliźnim.

² Zob. B. Keach, *Exposition of the Parables in the Bible*, Grand Rapids 1978.

³ Zob. J. Drury, *The Parables in the Gospels: History and Allegory*, New York 1985.

⁴ Orygenes, *Komentarz do Ewangelii według Mateusza*, Kraków 2003, XVI, 13 (Źródła Myśli Teologicznej, 10).

⁵ Zob. szerzej: E. van Eck, *Honor and debt release in the parable of the Unmerciful Servant (Mt 18:23–33): A social-scientific and realistic reading*, „HTS Theological Studies” 71 (2005) no. 1, s. 2.

Poza kilkoma wyjątkami, wszyscy współcześni komentatorzy przypowieści o niemiłosiernym słudze (Mt 18, 23–35) idą po linii alegoryczno-teologicznej interpretacji zaproponowanej przez Orygenesesa, rozkładając jednak w różny sposób akcenty znaczeniowe. Komentatorzy przyjmują za Orygenesem, że dług niemiłosiernego sługi alegorycznie wyraża grzechy człowieka wobec Boga, dług zaś drugiego sługi grzechy wobec człowieka. Kluczowe jednak w tych interpretacjach pozostaje podkreślanie prawdy teologicznej dotyczącej przebaczenia, miłosierdzia i współczucia, które Bóg okazuje grzesznikom, i moralnego pouczenia, że grzesznik, który doświadczył ogromu Bożego miłosierdzia nie może nie okazywać go bliźnim. Prawda teologiczna, którą wierzący powinni wcielać w życia brzmi: przebaczeniem, będącym darmowym darem otrzymanym od Boga, należy hojnie dzielić się z bliźnimi⁶.

2. Kontekst przypowieści Mt 18, 23–35

Nie negując przedstawionych powyżej interpretacji uświęconych przez wielowiekową tradycję Kościoła, pragniemy wyeksponować zakorzenienie analizowanej przypowieści w realiach kulturowych miejsca i czasu, w których powstała, po to, by głębiej wybrzmiało jej przesłanie teologiczne. Zanim jednak zajmiemy się szczegółami egzegetycznymi w perspektywie antropologicznokulturowej, należy spojrzeć na umiejscowienie tej przypowieści w strukturze Ewangelii według św. Mateusza, gdyż znaczenie poszczególnych perykop biblijnych jest wyznaczone przede wszystkim przez ich kanoniczny kontekst.

Narracja Pierwszej Ewangelii kanonicznej jest osnuta wokół pięciu mów Jezusa (Mt 5, 1 – 7, 27; 10, 1–42; 13, 1–52; 18, 1–35; 24, 1–25). Każda z tych mów kończy się eschatologiczną przestrogą skierowaną przez Jezusa do słuchaczy (7, 15–27; 10, 32–42; 13, 49–50; 18, 35; 25, 31–46). Widać zatem, że przypowieść o niemiłosiernym słudze (18, 23–35) jest

⁶ Zob. np. D.O. Via, *The Parables: Their Literary and Existential dimension*, Philadelphia 1967, s. 142–143; J.D. Crossan, *In Parables: The Challenge of the Historical Jesus*, New York 1973, s. 104; J. Lambrecht, *Out of the Treasure: The Parables in the Gospel of Matthew*, Louvain 1992, s. 62; K.R. Snodgrass, *Stories with Intent: A Comprehensive Guide to the Parables of Jesus*, Grand Rapids 2008, s. 61.

zakończeniem czwartej mowy Jezusa, a jej werset konkludujący (18, 35) każe nadać interpretacji odcienia eschatologicznego⁷.

Gdy idzie o wewnętrzną budowę czwartej mowy Jezusa (18, 1–35), można w niej wyróżnić pięć jednostek. Pierwsza z nich daje odpowiedź na pytanie: Kto jest największy w królestwie niebieskim? (18, 1–10). Miarą wielkości, podaną przez Jezusa jest przyjęcie pokornej postawy dziecka (18, 4: ὡς τὸ παιδίον τοῦτο), niegorszenie swoją postawą innych/maluczkich, którzy wierzą w Jezusa (18, 6: ἕνα τῶν μικρῶν τούτων τῶν πιστευόντων εἰς ἐμέ) i niepogardzanie ludźmi o niskim statusie społecznych (18, 10: ἐνὸς τῶν μικρῶν τούτων). Kolejny element strukturalny to przypowieść o zagubionej owcy (18, 12–14), w której Jezus alegorycznie przedstawia prawdę o konieczności troszczenia się w chrześcijańskiej wspólnocie o osoby najłabsze (18, 14: ἐν τῶν μικρῶν τούτων). Następną jednostką strukturalną (18, 15–20) dotyczy upomnienia braterskiego we wspólnocie. Rzecz dotyczy osoby, która daje zgorszenie. Po wykorystaniu upomnienia, człowiek, który trwa w zgorszeniu powinien być wydalony ze wspólnoty. Przedostatni element strukturalny (18, 21–22) jest bezpośrednim przygotowaniem do końcowej przypowieści. Jezus, odpowiadając na pytanie Piotra, stwierdza, że należy zawsze być przygotowanym do okazywania bliźnim przebaczenia. Trzeba zatem wyciągnąć wniosek, że przypowieść o niemiłosiernym słudze (18, 23–35) pełni w sekwencji pouczeń Jezusa, zawartych w czwartej mowie (18, 1–35), rolę podsumowania poruszanych wcześniej zagadnień⁸, które odnoszą się do wzajemnych relacji we wczesnochrześcijańskiej wspólnocie. Najbardziej kluczowym zagadnieniem (klimaks) życia w chrześcijańskiej wspólnocie wydaje się być motywowana przekonaniem o byciu obdarowanym przez Boga przebaczeniem/miłosierdziem konieczność bezwarunkowego przebaczenia bliźnim ich przewinień.

⁷ Szerszą argumentację przedstawia np. T.J. Deidun, *The Parable of the Unmerciful Servant (Mt 18:23–35)*, „Biblical Theology Bulletin” 6 (1976), s. 212–214.

⁸ Por. H. Roose, *La reviviscenza della colpa e l'eliminazione della remissione del debito (il servo spietato: Mt 18, 23–35)*, w: *Compendio delle parabole di Gesù*, ed. R. Zimmermann, Brescia 2011, s. 715.

3. Ideologia królewska, relacja „patron – klient” oraz honor i wstyd w Mt 18, 23–35

W antropologicznokulturowej egzegezie przypowieści o niemiłosiernym słudze (Mt 18, 23–35) skoncentrujemy się przede wszystkim na analizie jej szczegółów treściowych w perspektywie trzech kryteriów, które pozwolą nam lepiej wniknąć w społeczne realia jej adresatów i w bardziej wyrazisty sposób wyeksponować jej teologiczne przesłanie. Kryteria te to: ideologia królewska, honor i wstyd oraz relacja „patron – klient”.

Jezus w przypowieści – a Mateusz w tekście – może odwoływać się do powszechnie funkcjonującej w owym czasie i propagowanej przez panujących ideologii królewskiej promowanej już od czasów hellenistycznych. Ważnym elementem tej ideologii było darowanie win dłużnikom⁹. W dokumentach królewskich owego czasu używane są leksemy wywodzące się od rdzenia *οφείλ* – oraz od czasownika *ἀφίημι*, podobnie jak ma to miejsce w Modlitwie Pańskiej (Mt 6, 12)¹⁰ oraz w przypowieści o niemiłosiernym słudze (Mt 18, 23–35). Giovanni Battista Bazzana, profesor z Harvard Divinity School przebadał hellenistyczne dekryty królewskie, w których mowa jest o darowaniu długów poddanym przez władcę¹¹. Analizy tych dekretów pozwoliły mu wyciągnąć trzy istotne konkluzje:

⁹ Zagadnienie to omawia np. W. Carter, *Resisting and Imitating the Empire: Imperial Paradigms in Two Matthean Parables*, „Interpretation” 56 (2002), s. 260–272. Zob. też: H. Roose, *La reviviscenza della colpa e l’eliminazione della remissione del debito (il servo spietato: Mt 18, 23–35)*, dz. cyt., s. 718.

¹⁰ Zob. M.C. De Boer, *Ten Thousand Talents? Matthew’s Interpretation and Redaction of the Parable of the Unforgiving Servant (Matt 18:23–36)*, „Catholic Biblical Quarterly” 50 (1988), s. 221.

¹¹ G.B. Bazzana, *Basileia and Debt Relief: The Forgiveness of Debts in the Lord’s Prayer in the Light of Documentary Papyri*, „Catholic Biblical Quarterly” 73 (2011), s. 511–525. Autor wymienia tu zwłaszcza: Papyrus Hibeh 1, 41 pochodzący z 261 roku przed Chr.; dekret promulgowany w 186 roku przed Chr. przez władcę Egiptu Ptolemeusza V po stłumieniu rebelii w południowej części państwa – dekret ów postanawiał umorzenie długów i opłat za użytkowanie winnic i sadów; Papyrus Köln 7, 313 przynależący do grupy papirusów znalezionych w egipskim Oxyrhynchus, pochodzących z okresu od I do VI wieku po Chr.; dekret Ptolemeusza i Kleopatry zawierający darowanie długów wynikających z obowiązkowych podatków od zbiorów z pól.

- 1) Królewskie zarządzenia o darowaniu długów dotyczyły nie tylko powinności obywateli wobec państwowego skarbcza, lecz dekry te zobowiązywały także poddanych do darowania długów, które mieli wobec siebie nawzajem. Działanie takie miało być motywowane posłuszeństwem i zobowiązaniem do naśladowania króla, będącego idealnym pośrednikiem i ucieleśnieniem opatrznosciowej opieki bogów nad światem.
- 2) Ta ideologia królewska promowana była zwłaszcza w Egipcie pod panowaniem dynastii Ptolemeuszy (panowanie: 304–30 przed Chr.). Są jednak świadectwa, które pokazują, że była ona rozpowszechniona w całej wschodniej części basenu Morza Śródziemnego i nie wiązała się tylko z panowaniem dynastii ptolemejskiej. Herodot w *Dziejach* (6, 59) przywołuje np. tradycję władców Sparty i Persji, którzy z okazji obejmowania urzędu zwykli byli darować długi poddanych. Diodor Sycylijski natomiast w *Bibliotece historycznej* (17.109, 1–2) pisze, że Aleksander Wielki po szczęśliwym powrocie z Indii do Babilonu darował wszystkie długi swoim żołnierzom. Z kolei Pierwsza Księga Machabejska (13, 36–39) przedstawia oficjalny list nowego władcy seleudzkiego Demetriusza II do najwyższego kapłana Szymona oraz starszych i całego ludu Izraela, w którym ogłasza darowanie długów swoich poddanych. Można stąd wyciągnąć wniosek, że darowanie długów przy obejmowaniu tronu przez władcę było powszechnie praktykowane we wschodniej części basenu Morza Śródziemnego – również w Palestynie.
- 3) Dekry władców z czasów hellenistycznych dowodzą, że darowanie długów było istotnym elementem ideologii królewskiej i wpisywało się w poczucie odpowiedzialności za dostatnie życie i bezpieczeństwo poddanych¹².

Można domniemywać, że ideologia królewska polegająca na darowaniu długów poddanym przez władcę przy wyjątkowych okazjach była trwałym elementem świadomości mieszkańców basenu Morza Śródziemnego przełomu er. Niewątpliwie, odzywała się ona w umysłach

¹² Zob. G.B. Bazzana, *Basileia and Debt Relief: The Forgiveness of Debts in the Lord's Prayer in the Light of Documentary Papyri*, dz. cyt., s. 521.

słuchaczy przypowieści Jezusa o niemiłosiernym słudze oraz czytelników tej przypowieści w Mateuszowej Ewangelii. Istotnym jest tu fakt, że władca, jeżeli zechce, może darować długi swoim poddanym, ci zaś powinni go naśladować w takim zachowaniu.

Konstytutywną cechą każdej przypowieści jest jej osadzenie w realiach społecznych adresatów, tak by jej przesłanie mogło być przez nich jak najlepiej zrozumiane i właściwie zinterpretowane. Jeżeli spojrzymy w tej perspektywie na sytuację opowiedzianą w Mt 18, 23–35, to należy zauważyć, że Jezus opowiada o władcy pogańskim, tzn. nie-żydowskim. Wniosek taki komentatorzy wyciągają z faktu, że władca każe sprzedać sługę, który nie może spłacić długu wraz z jego żoną (18, 25). Tymczasem prawo żydowskie zabraniało sprzedaży żony.

Żeby lepiej wyjaśnić przesłanie analizowanej przypowieści, należy spojrzeć na nią w świetle podstawowego modelu hierarchii społecznej opartego na relacji „patron – klient”. Społeczności świata śródziemnomorskiego były zhierarchizowane. Najwyżej na drabinie społecznej stał władca, urzędnicy dworscy zaś byli postrzegani jako jego klienci/wasale. Oni z kolei byli patronami dla ludzi z nieco niższych warstw społecznych. Każdy człowiek – począwszy od władcy po niewolnika – wpisywał się w ów system poddaństwa. Relacja „patron – klient” przynosiła korzyści obydwu stronom. Klient miał pewność, że jego patron zadba o jego potrzeby materialne i bezpieczeństwo. Patron zaś oczekiwał od swoich klientów lojalności, dyspozycyjności militarnej i sądowej, publicznego świadczenia o jego hojności itp.

Jezus zakłada w przypowieści o niemiłosiernym słudze, że jego słuchacze żyją w świecie opartym na relacjach „patron – klient”. Król, który chce rozliczyć się ze swymi sługami, to patron, weryfikujący, czy jego klient wywiązuje się z powinności względem niego. Ów klient to z pewnością wysokiej rangi urzędnik królewski, którego powinnością prawdopodobnie było ściąganie podatków dla króla¹³. Sytuacja opowiedziana w przypowieści to moment rozliczenia sługi – wasala z jego lojalności wobec króla. Dług 10 tysięcy talentów – najprawdopodobniej

¹³ Podobnie uważa np. H. Roose, *La reviviscenza della colpa e l'eliminazione della remissione del debito (il servo spietato: Mt 18,23-35)*, dz. cyt., s. 717.

złota – to bogactwo trudne do wyobrażenia dla przeciętnego człowieka. Wystarczy wspomnieć, że według danych pochodzących od Józefa Flawiusza¹⁴ całkowity przychód króla Heroda Wielkiego w roku jego śmierci (4 przed Chr.) to 800 talentów – 600 talentów łącznie z Judei, Samarii i Idumei oraz 200 talentów z Galilei i Perei. Dług, który sługa winien spłacić królowi to kwota przewyższająca dwunastoletni dochód z podatków całego terenu zarządzanego przez króla Heroda Wielkiego. Żeby lepiej wyobrazić sobie ogrom owego długu, należy uświadomić sobie, że dziesięć tysięcy talentów to kwota odpowiadająca 60 do 100 milionom denarów¹⁵. Jeżeli weźmiemy pod uwagę, że dzienna zapłata za pracę robotnika wynosiła jeden denar, to mielibyśmy równowartość dziennego zarobku stu milionów ludzi albo sto milionów dni tzn. ok. około 274 000 lat pracy jednego człowieka. Należy tutaj również wziąć pod uwagę, że 10 tysięcy to największa liczba, jaką Grek mógł wyrazić, a talent to największa możliwa waluta¹⁶. Takie zestawienie dwóch największych wartości zaprasza słuchacza/czytelnika przypowieści do jej metaforycznej/hiperbolicznej interpretacji. Trudno sobie wyobrazić, by pojedynczy człowiek, czy nawet cała rodzina mogła popaść w tak wielkie zadłużenie. Decyzja króla – patrona o sprzedaży swego wasala wraz z jego żoną, dziećmi i całym mieniem (18, 25) w bardzo nikłym stopniu mogła przyczynić się do odzyskania długu¹⁷, a jedynie mogła mieć efekt psychologiczny złagodzenia gniewu króla¹⁸.

Odwołując się do przedstawionych powyżej informacji na temat ideologii królewskiej darowania długu poddanym oraz opierając się na zasadach funkcjonowania relacji „patron – klient”, należy domniemywać,

¹⁴ Zob. Dawne dzieje Izraela, 17, tłum. Z Kubiak, J. Radożycki, t. 1–2, Warszawa 2001, s. 318–320.

¹⁵ Zob. M.C. De Boer, *Ten Thousand Talents? Matthew's Interpretation and Redaction of the Parable of the Unforgiving Servant (Matt 18:23–36)*, dz. cyt., s. 215.

¹⁶ Szerzej na ten temat: C.S. Keener, *The Gospel of Matthew: A Socio-Rhetorical Commentary*, Grand Rapids 2009, s. 458–459.

¹⁷ Zob. S. Schneider, *Barmherzigkeit und Zorn! Überlegungen zum Gleichnis vom unbarmherzigen Knecht (Mt 18,23–35)*, „Biblische Zeitschrift” 59 (2015) no. 2, s. 167–171.

¹⁸ Zob. C.S. Keener, *The Gospel of Matthew: A Socio-Rhetorical Commentary*, dz. cyt., s. 459. Keener podaje również, że najwyższa odnotowana w starożytności cena niewolnika to jeden talent.

że okazanie służby łaski przez króla było czynem oczekiwanym przez Jezusowych słuchaczy i czytelników Ewangelii według św. Mateusza. Obowiązkiem patrona wobec klienta było bowiem okazywanie mu hojności i ratowanie go z finansowych i innego rodzaju tarapatów¹⁹. Takie zachowanie króla motywowane było honorem. Bruce J. Malina i Richard L. Rohrbaugh komentują gest króla w następujący sposób:

Król decyduje się okazać miłosierdzie, odwołując się do swego królewskiego honoru i spłaca długi swoich osobistych obowiązków wobec „domownika”. Król daruje długi powodowany miłosierdziem²⁰.

Postawa miłosierdzia króla jest przedstawiona w przypowieści jako reakcja na pokorną i desperacką prośbę sługi, który „padł mu do nóg i prosił go: «Panie, okaż mi swą cierpliwość, a wszystko ci oddam»” (πεσὼν οὖν ὁ δοῦλος προσεκύνει αὐτῷ λέγων· μακροθύμησον ἐπ’ ἐμοί, καὶ πάντα ἀποδώσω σοι – Mt 18, 26). Sługa nie ośmiela się prosić króla o darowanie ogromnego długu, lecz padając mu do stóp błaga go o cierpliwość, zapewniając, że odda cały dług. Pokorna prośba sługi dokonuje się w geście prostracji – jest tu użyty czasownik προσκυνέω, który oznacza padnięcie do stóp jako wyraz szczególnego uniżenia i oddania czci osobie znacznie wyżej stojącej w hierarchii społecznej. Decyzja króla o całkowitym darowaniu mu ogromnego długu 10 tysięcy talentów w zupełności przewyższa jego pokorną prośbę. Przechodzi jego najśmielsze oczekiwania. Król przywrócił mu wolność i darował cały dług. W wypowiedzi: „Pan ulitował się nad owym sługą, uwolnił go i dług mu darował” (σπλαγχνισθεὶς δὲ ὁ κύριος τοῦ δούλου ἐκείνου ἀπέλυσεν αὐτὸν καὶ τὸ δάνειον ἀφήκεν αὐτῷ – Mt 18, 27) należy zwrócić uwagę na kilka istotnych szczegółów egzegetycznych.

¹⁹ Więcej na ten temat zob. H. Moxnes, *Patron-Client Relations and the New Community in Luke-Acts*, w: *The Social world of Luke-Acts: Models for Interpretation*, ed. J.H. Neyrey, Peabody 1991, s. 241–268.

²⁰ Nieco sparafrazowany tekst angielskiej wersji: „[T]he king decides to act in terms of «mercy», that is, an appeal to his royal honor to pay his debts of interpersonal obligation to a «household member». On the basis of such «mercy» the king forgives the debt”. Cyt. za: B.J. Malina, R.L. Rohrbaugh, *Social Science Commentary on the Synoptic Gospels*, Minneapolis 2003, s. 95.

Otóż motywacja decyzji króla wobec sługi jest ukazana przy pomocy czasownika *σπλαγχνίζομαι*, używanego podobnie jak rzeczownik *σπλάγχνα* (zawsze w liczbie mnogiej) na oznaczenie stanu głębokiego współczucia, ulitowania się nad kimś, powodowanego miłością²¹. Ewangelista Łukasz używa na przykład tego czasownika na określenie motywacji Samarytanina, który udzielił pomocy na pół umarłemu człowiekowi (Łk 10, 33). Tym czasownikiem określa Jezus/Łukasz również uczucia, jakie żywił ojciec wobec powracającego marnotrawnego syna: „A gdy był jeszcze daleko, ujrzał go jego ojciec i wzruszył się głęboko (ἐσπλαγγνίσθη); wybiegł naprzeciw niego, rzucił mu się na szyję i ucałował go (Łk 15, 20).

W Ewangelii według św. Mateusza prócz 18, 27 odnotowujemy cztery inne wystąpienia czasownika *σπλαγχνίζομαι* (9, 36; 14, 14; 15, 32; 20, 34)²². Za każdym razem morfem ten wyraża głębokie współczucie Jezusa wobec ludzi. Takie też znaczenie należy przyjąć w przypowieści 18,23–35. Król, powodowany głębokim wzruszeniem na widok zadłużonego sługi, który w geście prostracji prosi o odroczenie terminu spłaty, anuluje cały jego ogromny dług. Pod koniec przypowieści ta postawa głębokiego wzruszenia – wrażliwości króla zostanie zestawiona z brakiem wrażliwości owego sługi w odniesieniu do współsługi, który winien był mu sto denarów. Postawa króla zostanie nazwana miłosierdziem, a zachowanie niewrażliwego na los innych sługi zostanie zdefiniowane jako niemilosierne: οὐκ ἔδει καὶ σὲ ἐλεῆσαι τὸν σύνδουλόν σου, ὡς καὶ γὼ σὲ ἤλεησα; „Czy nie powinieneś także ty okazać miłosierdzia swemu współsłudze, jak również ja okazałem ci miłosierdzie” (18, 33). Zatem wrażliwość władcy była pierwszym motywem darowania długów słudze. Brak zaś wrażliwości na nędzę innych skutkować ma potępieniem.

Drugi istotny powód okazania słudze miłosierdzia przez króla, który odbiorcy przypowieści Jezusa żyjący w tamtej kulturze niewątpliwie dostrzegali, wynikał bezpośrednio z omawianej powyżej ideologii królewskiej²³. Relacja „patron – klient” zachodząca pomiędzy królem i słu-

²¹ Zob. J.P. Louw, E.A. Nida, *Greek-English Lexicon of the New Testament based on Semantic Domains*, New York 1999, 25.49.

²² Natomiast nie znajdujemy w Mt ani jednego wystąpienia rzeczownika *σπλαγχνα*.

²³ Zob. E. van Eck, *Honor and debt release in the parable of the Unmerciful Servant (Mt 18:23-33)*, dz. cyt., s. 9.

gą–dłużnikiem zasadzała się na wzajemnej lojalności i solidarności. W świecie, w którym hasło „honor droższy od pieniądza” nie było pustym frazesem, król straciłby o wiele więcej, gdyby posłał do więzienia dłużnika i jego rodzinę. Utraciłby honor, będący w kulturze śródziemnomorskiej owego czasu najwyższą wartością – nieporównywalną z największymi nawet dobrami materialnymi (tu: 10 tysięcy talentów). Termin φιλοτιμία – czyli umiłowanie honoru desygnował publiczną reputację, o którą każdy człowiek powinien pieczołowicie zabiegać. Darując dług słudze, król wpisywał się w uświęconą tradycją hellenistyczną ideologię królewską i zyskiwał nieoceniony dar – honor, czyli publiczne uznanie, prestiż, chwałę. Pod warunkiem jednak, że uwolniony od długów sługa/wasal będzie publicznie rozgłaszał jak wielkiej łaski dostąpił²⁴ oraz że będzie naśladował w swoich relacjach z innymi miłosierną/wielkoduszną postawę króla.

Dodatkowego tła dostarcza okoliczność, której adresaci przypowieści mogli być świadomi, mianowicie, że w Egipcie pod panowaniem dynastii ptolemejskiej nikt nie miał prawa wszcząć procesu sądowego przeciw królewskiemu urzędnikowi/słudze. Jeżeli zatem sługa, któremu król darował tak niewyobrażalnie wielki dług, zaraz po wyjściu od niego spotyka współsługę (czyli również sługę króla) winnego mu sto denarów, którego dusi i pomimo prośby o odroczenie spłaty wtrąca do więzienia, aż do oddania długu, to postępuje wbrew prawu i obyczajom (18, 28–29). Sługa, który nie okazał miłosierdzia swojemu współsłudze, zgodnie z przykładem danym mu przez króla, zasługuje na potępienie, gdyż w ten sposób mocno nadszarpnął królewski honor. Darowanie długu współsłudze nie było kwestią jego wyboru, gdyż jako sługa króla działał w odniesieniu do współsługi w jego imieniu. Jego okrutne działanie względem współsługi czyniło okrutnym samego króla, którego był reprezentantem. Patrząc z tej perspektywy, decyzja króla o uwięzieniu owego sługi, dopóki nie zwróci długu, nie wynikała przede wszystkim z chęci restytuowania sprawiedliwości społecznej, lecz była działaniem, którego celem było przywrócenie sobie utraconej reputacji/honoru.

²⁴ Por. H. Moxnes, *Patron-Client Relations and the New Community in Luke-Acts*, dz. cyt., s. 250.

Gdyby sługa, któremu król darował ogromny dług odłożył spłatę długu współsługi, który go o to prosił albo – zgodnie z przykładem danym przez władcę – darował mu cały dług, rzecz zakończyłaby się zgodnie ze standardami honorowego postępowania funkcjonującymi w tamtej kulturze. Wówczas główna idea przypowieści, dla zobrazowania której powstała, czyli tzw. *tertium comparationis* miałyby charakter pozytywnego przykładu, który należy naśladować. Postępowanie sługi, któremu król darował ogromny dług, wobec współsługi, któremu nie darował długu, wyłamuje się jednak z przyjętych konwenansów społecznych i ściąga dyshonor na samego króla, który dla ratowania swego honoru wtrąca niemiłosiernego sługę do więzienia do czasu, aż odda dług (18, 34). *Tertium comparationis*, będące konkludującym zdaniem przypowieści, przenosi tę realistyczną sytuację na relację Bóg – człowiek, wyprowadzając bardzo ważne pouczenie religijne: „Podobnie uczyni wam Ojciec mój niebieski, jeżeli każdy z was nie przebaczy z serca swemu bratu” (18, 35).

Przesłanie przypowieści to mocna przestroga dla tych, którzy chcą w relacjach z bliźnimi kierować się przede wszystkim zasadą sprawiedliwości. Wobec takich ludzi również Bóg będzie stosował takie same kryteria. Darowanie win/długów przez Boga – Króla jest uprzednie i bezwarunkowe dla każdego²⁵. Bóg jednak może wycofać swoje miłosierne przebaczenie, jeżeli ten, komu je okazał nie jest w stanie darować długów/win swoim bliźnim²⁶. Dlaczego jest to tak ważne w Bożej ekonomii zbawienia? Rzecz nie dotyczy tu na pierwszym miejscu zagadnień moralnych – etyki sprawiedliwości, lecz dyshonoru, który ściąga na Boga ten, kto nie potrafi przebaczyć bliźniemu. Jeżeli bowiem jest postrzegany jako sługa Króla, czyli osoba wierząca (Jego reprezentant), to swoją

²⁵ W. Carter, *Resisting and Imitating the Empire: Imperial Paradigms in Two Matthean Parables*, dz. cyt., s. 268, widzi tutaj kontrast w odniesieniu do oficjalnej politycznej ideologii rzymskiego imperium.

²⁶ Podobnie: H. Roose, *La reviviscenza della colpa e l'eliminazione della remissione del debito (il servo spietato: Mt 18,23-35)*, dz. cyt., s. 730; T.J. Deidun, *The Parable of the Unmerciful Servant (Mt 18:23-35)*, „Biblical Theology Bulletin” 6 (1976), s. 217-219. S. Schneider, *Barmherzigkeit und Zorn! Überlegungen zum Gleichnis vom unbarmherzigen Knecht (Mt 18,23-35)*, dz. cyt., s. 161-171, przekonuje, że taka postawa sługi wywołała gniew króla.

postawą braku przebaczenia kreuje w tych, którym nie darował win/długów oraz we wszystkich znajdujących tę sytuację, fałszywy obraz Boga, swojego Pana – jako Tego, który jest niemiłosierny. Pozbawia w ten sposób Boga należnego mu honoru – chwały i sprawia, że ludzie, którzy spodziewając się miłosierdzia, nie doświadczyli go, odwracają się od Niego.

Prawda o konieczności okazywania bliźnim miłosierdzia przez tych, którym Bóg bezwarunkowo okazuje miłosierdzie jest jednym z filarów chrześcijańskiego przesłania²⁷, które znajduje odzwierciedlenie w modlitwie Jezusa, danej uczniom, modlitwie którą chrześcijanie wielokrotnie powtarzają każdego dnia: „I odpuść nam nasze winy, jak i my odpuszczamy naszym winowajcom”. W społecznościach chrześcijańskich, w których ta zasada nie jest przestrzegana niemożliwe staje się budowanie królestwa Bożego.

Podsumowanie

Pierwszym etapem prowadzonych analiz było ukazanie dwóch podstawowych kierunków interpretacji przypowieści o niemiłosiernym słudze Mt 18, 23–35 w historii egzegezy: alegorycznego i alegoryczno-teologicznego. Wykazaliśmy, że bardziej słuszne jest to drugie podejście, wydobywające prawdę teologiczną o Bożym miłosierdziu wobec grzeszników oraz o konieczności okazywania miłosierdzia bliźnim. Z ulokowania przypowieści 18, 23–35 w kontekście Mt wyciągnęliśmy wniosek o intencji autora, by nadać interpretacji odcień eschatologiczny. Z analizy bliższego kontekstu tej przypowieści wynika, że stanowi ona klimaktyczne podsumowanie nauczania o konieczności przebaczenia przewinień bliźnim we wspólnocie. W antropologicznokulturowej egzegezie Mt 18, 23–35 posłużyliśmy się trzema kryteriami – ideologia królewska, relacja „patron – klient”, honor i wstyd – które pozwoliły nam głębiej wnikać w społeczne realia autora i adresatów przypowieści Jezusa. Taka procedura badawcza umożliwiła nam lepiej wyeksponować przesłanie teologiczne tej przypowieści: bezwarunkowość miłosierdzia

²⁷ Por. S. Schneider, *Barmherzigkeit und Zorn! Überlegungen zum Gleichnis vom unbarmherzigen Knecht (Mt 18,23–35)*, dz. cyt., s. 163.

okazywanego grzesznikom przez Boga pociąga za sobą konieczność wzajemnego przebaczenia przewinień w chrześcijańskich wspólnotach.

Bibliografia

Bazzana G.B., *Basileia and Debt Relief: The Forgiveness of Debts in the Lord's Prayer in the Light of Documentary Papyri*, „Catholic Biblical Quarterly” 73 (2011), s. 511–525.

Carter W., *Resisting and Imitating the Empire: Imperial Paradigms in Two Matthean Parables*, „Interpretation” 56 (2002), s. 260–272.

Crossan J.D., *In Parables: The Challenge of the Historical Jesus*, New York 1973.

De Boer M.C., *Ten Thousand Talents? Matthew's Interpretation and Redaction of the Parable of the Unforgiving Servant (Matt 18:23–36)*, „Catholic Biblical Quarterly” 50 (1988), s. 214–232.

Deidun T.J., *The Parable of the Unmerciful Servant (Mt 18:23–35)*, „Biblical Theology Bulletin” 6 (1976), s. 203–224.

Drury J., *The Parables in the Gospels: History and Allegory*, New York 1985.

Eck E. van, *Honor and debt release in the Parable of the Unmerciful Servant (Mt 18:23–33): A social-Scientific and realistic reading*, „HTS Theological Studies” 71 (2005) no. 1, s. 1–11.

Józef Flawiusz, *Dawne dzieje Izraela*, tłum. Z Kubiak, J. Radożycki, t. 1–2, Warszawa 2001.

Keach B., *Exposition of the Parables in the Bible*, Grand Rapids 1978.

Keener C.S., *The Gospel of Matthew: A Socio-Rhetorical Commentary*, Grand Rapids 2009.

Lambrecht J., *Out of the Treasure: The Parables in the Gospel of Matthew*, Louvain 1992.

Louw J.P., Nida E.A., *Greek-English Lexicon of the New Testament based on Semantic Domains*, New York 1999.

Malina B.J., Rohrbaugh R.L., *Social Science Commentary on the Synoptic Gospels*, Minneapolis 2003.

Moxnes H., *Patron-Client Relations and the New Community in Luke-Acts*, w: *The Social world of Luke-Acts: Models for Interpretation*, ed. J.H. Neyrey, Peabody 1991, s. 241–268.

Orygenes, *Komentarz do Ewangelii według Mateusza*, Kraków 2003 (Źródła Myśli Teologicznej, 10).

Roose H., *La reviviscenza della colpa e l'eliminazione della remissione del debito (il servo spietato: Mt 18, 23–35)*, w: *Compendio delle parabole di Gesù*, ed. R. Zimmermann, Brescia 2011, s. 708–731.

Schneider S., *Barmherzigkeit und Zorn! Überlegungen zum Gleichnis vom unbarmherzigen Knecht (Mt 18, 23–35)*, „Biblische Zeitschrift” 59 (2015) no. 2, s. 161–178.

Snodgrass K.R., *Stories with Intent: A Comprehensive Guide to the Parables of Jesus*, Grand Rapids 2008.

Via D.O., *The Parables: Their Literary and Existential dimension*, Philadelphia 1967.